

Váljon közkinccsé az eredeti, Erkel által megzenésített Himnusz!*

„Magyarország himnusza Kölcsey Ferenc Himnusz című költeménye Erkel Ferenc zenéjével” – idézet a 2011-ben elfogadott Alaptörvényből

1823. január 22-én fejezte be Kölcsey Ferenc Csekén Hymnus, a' Magyar nép zivataros szá-
zadaiából című költeményét. A mű először 1829
decemberében jelent meg nyomtatásban az Au-
rora folyóiratban, Kölcsey első verseskötetében
pedig 1832-ben látott napvilágot.

De még azelőtt a Pesti Casino akkor alakult
olvasótársaságának megnyitása alkalmával is
felolvasták, amiről barátja így számolt be a köl-
tőnek: „Az első olvasás múlt pénteken történt, 's
én valék a' szerencsés első olvashatni – a' Te
Hymnusodat: Áld meg Isten a' Magyarat etc. etc
– Nem arra értve, hogy én olvastam, de meg-
nyittathatott e az olvasás méltóbban? Barátom,
bizonyos ünnepiséget ada, legalább adhata e'
darab a' megnyíló intézetnek.” Igazi elismerést,
általános ismertséget azonban egy bő évtizeddel
később majd a megzenésítés hoz a versnek s
költőjének.

Mindössze két évig, az 1843–1844-es esz-
tendőkből állt igazgatóként a pesti Nemzeti
Színház élén Bartay András (Endre), a reform-
kor bölcsész polihisztorja, kulturális vezetésének
kiemelkedő képviselője. Tevékenységének, kez-
deményezéseinek máig ható eredményei mind a
nemzeti opera, mind zenei szimbólumaink meg-
születése. Erkel Ferenc szakmai életének pedig
egyik, ha ugyan nem a legsikeresebb esztendeje
volt 1844, elég, ha csak a Hunyadi László – ez
év januárjában – 175 évvel ezelőtti bemutatójá-
ra vagy mostani „zenei főtémánkra”, a Hymnus
komponálására gondolunk.

Bartay alighanem a Gotterhalte – az akkor
hivatalos osztrák himnusz – ellensúlyaképpen is

1843 kora tavaszán zeneszerzői pályázatot hir-
detett Vörösmarty Mihály Szózatára írandó nép-
melódiára. Ennek nyertese – mint köztudomású
– Egressy Béni lett, dallama máig meghatározó
része nemzeti és egyházi ünnepeinknek. (Arról
azonban kevesebben tudnak, hogy az eredetileg
énekhangra és zongorára komponált mű zene-
kari hangszerelését utóbb Egressy barátja és al-
kotótársa, Erkel Ferenc készítette el.) Őt magát
is megragadta a téma, de a nemzeti színházi bí-
rálóbizottság tagjaként nem pályázhatott. „Erkel
Ferencz karmesterünk is készíté a Szózatához
zenét, melly mint tudjuk és bizonyosan tudjuk,
nem csak a' jutalmazottnál jobb, de magában
is jó, 's a' Szózat lángeszű költője tetszését is
megnyeré, de a' szerző által jutalomra be nem
adaték; kérjük ezért a' nemzeti színház igazgató-
ját, énekeltesse el a' színpadon ezt minél előbb,
legalább kárpoztulásul, 's felsekentéseül azon re-
ménynek, hogy lesz nem sokára egy a' hazát
keresztülriadó nemzeti dalunk.” Alig egy héttel
később, május 30-án ezt a Szózat-megzenési-
tést is bemutatták a Nemzeti Színházban. Erkel
műve mintegy másfél évszázadnyi szunnyadás
után Tarczai Zoltán karnagy inspirációjára, Bár-
dos Lajos kórusfeldolgozásainak köszönhetően
vált ismertté.

Egy másik írásból ugyancsak kiderül, hogy a
nemzeti himnusz iránti vágy Vörösmarty versé-
nek megzenésítése után sem lankadt: „Minden
nemzetnek megvan a maga néphymnusza, mely-
lyel királyát élteti. A brittnek GOD SAVE THE KINGje,
a németnek GOTT ERHALTEja stb. A magyar még
nem bir illyennel. Avvagy kevesebb loyaltás me-
legítené keblünket? Bizonyosan nem. [...] Be
dicső volna birni egy nagyszerű néphymnuszt,
mellyre Vörösmartynk' koszorúzott koboza és
Erkelünk' gyönyörű lyrája egyesülnének. Rajta
dicső magyar költér! [...] Hadd éltessük mindnyá-

jan a jó királyt, ki magyar nyelven beszél nemzetehez!” Az utolsó mondat nyilvánvalóan gesztus volt az uralkodó felé, azonban sokkal inkább tetten érhető a reformkori gondolat; a hangsúly a magyar nyelven és a „néphymnuszon” van.

Néhány napra rá, 1844. február 29-én Bartay igazgató „ismét 20 arany pálya díjt tűz ki a’ legjobb népmelodiáért – KÖLCSEY FERENC KOSZORÚS KÖLTÖNK’ HYMNUSÁRA’ ének és zenekarra téve. [...] A [...] pályaművek beküldésének határnapja 1844 május 1ső napja...”

A Honderü jó három hónappal későbbi beszámolója szerint „egy több műkedvelő urakból alakult választmány” június 15-én hozott egyhangú határozata szerint: „A beküldött 13 műek közül – melyek között számos dicséretreméltó szerzemény van – legtökéletesebbnek, minden megkívántóságot magában leginkább egyesítőnek lenni találtott (pedig közértelemmel) az I. számmal, és ’Itt az írás olvassátok’ [sic] jeligével ellátott pályamű, mely a mondott díjat nyerendi...” Amint az írásból is kiderül, Erkel – mert övé volt az egyes számú pályamű – jeligeként Kölcsey Vanitatum Vanitas című versének első két sorát idézte, a nyomda ördöge azonban itt is közbeszólt: „Itt az írás forgassátok / Érett ésszel, józanon...” A „műkedvelő urak” összegzést pedig érdemes kicsit pontosítani, hiszen a grémium Petrichevich Horváth Lázár elnökletével többek között olyan neveket takart, mint Szigligeti Ede vagy Vörösmarty Mihály.

Ahogy azonban – a pályázat jeligés volta miatt – két kivétellel nem tudjuk beazonosítani, hogy egy-egy himnusz melyik szerző műve, úgy keletkezésük pontos sorrendjére sincs megbízható adatunk, bár itt nyilvánvalóan mindössze néhány nap, esetleg hét eltérésről beszélhetünk. Ismerjük a pályázaton indultak, valamint a műveiket zsűrizők nevét, bizonyosak azonban csak abban lehetünk, hogy Erkel adta be darabját először, s hogy a döntés során az ő Hymnusát ítélték egyöntetűen a legjobbnak. A további hat dicséretes pályamű közül másodikként Egressy himnusát emelték ki. Ezek első nyilvános bemutatására a Nemzeti Színház díszelőadásán került sor három héttel később, 1844. július 2-án. Az Erkel megzenésítésével együtt dicséretre méltított műveket Egressy Béni, Molnár Ádám, Travnyik János, Elias Marton, illetve Seyler Károly tollából ismerhette meg a közönség.

Amikor 1994-ben a 150. évfordulót emlékhangversennyel ünnepeltük a Zeneakadémián, Falvy Zoltán, Somfai László és Legány Dezső korábbi kutatásaira támaszkodva még csak három – az Országos Széchényi Könyvtár Népszínházi Tárában megtalált – kompozíciót mutathattunk be. Nevezett zenetudósaink ugyanis nem nyugodtak bele Fabó Bertalan Erkel-émlékönyvének ezen állításába: „A többi pályaművek között akadt nem egy érdekes, de fájdalom, azok hangjegyei elvesztek.” Az akkori hangversenykonceptió alapján különböző felekezetű egyházi együttesek; a Baár-Madas Református Gimnázium, a kőbányai Szent László-templom, valamint a Központi Rabbiképző Intézet kiváló kórusai adták elő a fellelt pályázati himnusokat, végül pedig együtt Erkelét – a Marosvásárhelyen élő zongoraművész-karnagy ükunokának, Szőnyi Zoltánnak a vezényletével.

Az Országos Széchényi Könyvtárban szerzőnév nélkül előkerült a „Himnusz Kölcseytől” jeligéjű mű (OSZK. Népsz. 335), a cappella, vagyis hangszerkíséret nélküli, lefelé hajló dallamú, magyaros jellegét az e korszak zenéjét jellemző, a további pályaművekben is megidézett tárogatómotívum ismétlődése erősíti. (A mai generációk számára ez már inkább talán A Tenkes kapitánya című film zenéjéből ismert.)

Egy háromszólamú férfikari Hymnus-torzónak – ahogy utóbb elneveztük – (OSZK. Népsz. 792/56) a teljes zenekari kísérete elveszett, arra csak a kórus megmaradt szólamanyagának szünetjelei utaltak; háromszor 8 ütem: bevezetés, közjáték és befejezés. Ennek pótlására a kor stílusismeretének birtokában lévő Sugár Miklós zeneszerző-karmestert kértem fel 1993 őszén, aminek eredményeképpen igényes műgonddal rekonstruált pályamű született.

A 8. sorszámú „Bár babérral nem illettek Csak a gúnytól kíméljete. Egy régi Író” jeligéjű és aláírású négyszólamú vegyes kari darab (OSZK. Népsz. 1344) szerzője minden bizonnyal tisztában volt azzal, hogy az úgyszólván „tisztán magyar zenei gyökerű mezőnyben” számára nem teremhet babér egy németes hangvételű, auftakttal – azaz zenei felütéssel – kezdődő, indulószerű himnusz-próbálkozással. Érdekes ráadásként említendő, hogy a korabeli kopista – kottamásoló – elvettette az írást, s a „Hozz rá víg

esztendőt” sor első szava helyett „Küldj rá...” kifejezést alkalmazott, s azt is (alighanem a Kecskemét–Szeged környéken hagyományos módon ö-ző) „Köldj rá...” formában.

Szívós kutatómunka és a szerencsés véletlen egybeesése folytán aztán a magyar millennium esztendeje előtt még további két pályaműre sikerült rálelni. A Nemzeti Színház irattárában kutató Berlász Piroska megtalálta a „Szenteld Óh Magyar Hazádnak...” jeligéjű, négyszólamú férfikari, zenekar-kíséretes kotta partitúráját (OSZK. Msmus 10869). A pályázati himnuszok közül eme ízes, verbunkos stílusú darabjának sajátossága a kórusműtől szervesen elkülönülő utójáték: egy 8 ütemes, karakteres fuvolaszólo zenekari kísérettel.

Egressy Béni Hymnusa „Isten áld[d] meg a’ Magyart” jeligével pedig végül a Zenetudományi Intézetben Major Ervin hagyatékából került elő (C-388 sz. Fond. 2/58). Érdekes – egyfajta kisebb mintán vett felmérésnek, akár „tetszési indexnek” is felfogható –, hogy a 2000-ben készített lemezünkről annak sajtótájékoztatója után kivétel nélkül minden, a témáról hírt adó médium kuriózumként Egressy himnusát játszotta le.

A pályaművek bemutatása után visszatérve Erkel Hymnusának korabeli fogadtatására; míg az Életképek című lapban Ney Ferenc őszinte lelkesedéssel írt „zenészetünk egyik [új] díszéről”, addig a konkurens Regélő Pesti Divatlap árnyaltabban fogalmazott: „Miután a 6 dicséretre méltatott hymnusdalt az operai chorus eléneklé, s ezek közt Egressy Béniét és Travnyikét leginkább megtapsolá; elvégre a játék után Erkel Ferencz pályanyertes műve adaték elő, mely nemzeti jelleme, magasztos művészi kifejezése, s hathatós harmóniája által egyaránt kitűn, de magán viselvén a hymnus szelleméhez alkalmazott templomi zene bélyegét, a nép ajkán visszhangra nem fog találni.”

E jóslat azonban nem vált be. Augusztus 10-én az óbudai hajógyárban a Széchenyi gőzhajó avatási ünnepségén már hivatalos keretek között a nemzet himnuszaként adták elő a vízre bocsátást kísérő Rákóczi-indulót követően: „végre ütött az óra s erőteljes diapasonokban kezdte zengeni ama fölséges néphymnus, mellyet Kölcseynek és Erkelünk’ egyesült lantjaik teremtének. Szent lelkesedés rezgé át a hallgatóságot az erős mellü

férfiak és csengő hangu énekesnők’ minden szavára, melly erélyezve az érczhangszerek’ teljes harmóniája által, valóságos nemzeti hymnusszá magasult. Három ízben álla be általános szent szünet, és három ízben ismételteték a nemzet’ hymnusa.” Öt nappal később, a Magyarok Nagyszonyának ünnepén a Rákos mezején zászlószentelési misén, az úrfelmutatás alatt már ötvenezer ember előtt hangzott el Erkel fohásza. Nyomatásban pedig a nyár végén jelent meg „Tekintetes Deák Ferencz úrnak” szóló ajánlással Erkel kiadójánál, Wagner József zenemű-kereskedőnél.

Ezt követően a Hymnus népszerűsége fokozatosan nőtt, az előadások és a kottakiadás jóvoltából a ’48-as események idejére országosan elterjedt, ismertté vált. Március 15-én Katona József Bánk bán című drámájának előadása közben a Nemzeti Színház közönsége lelkesítő, gyújtó hangulatú zenét követelt; a Rákóczi-induló, majd a Marseillaise után a „Meghalt a cselészövő...” kórus csendült fel Erkel Hunyadijából. Petőfi Nemzeti dalát Egressy Gábor, a zeneszerző nagy formátumú színész testvére szavalta el, melyet népdalok, végül a Hymnus és a Szózat követett.

A szabadságharc leverése után a nemzeti ellenállás, a lassú konszolidáció éveiben pedig az egység zenei szimbólumává, a nemzeti érzelmeket leginkább kifejező népénekké vált Erkel műve. Országos jelentőségű alkalmakkor hangzott el, többek között Kölcsey síremlékének avatásán 1856-ban Csekén, a kiegyezést megelőző országgyűlés megnyitása napján Ferenc József bevonulásakor, és 1894-ben Kossuth ravatalánál a budai dalárda előadásában.

Megosztottság jellemezte a márciusi forradalom ötvenedik évfordulóján, 1898-ban rendezett ünnepséget; a polgárság a Nemzeti Lovardában a Hymnust énekelte a beszédek után, a szocialisták ezzel szemben tüntetően a Marseillaise-t, a Nemzeti Múzeumtól a várba tartók pedig felváltva a Kossuth-nótát és az előzőeket.

1903-ban Rátkay László képviselő jóvoltából legitimációs kísérlet történt az egységes magyar himnusz törvénybe iktatására, ez azonban meghiúsult Széll Kálmán miniszterelnök válasza nyomán, aki semmi problémát nem látott a Gotterhalte éneklésében. Az első világháború és

Trianon veszteségei azonban megint inkább a Hymnus éneklését erősítették.

A kommunista diktatúrában a hatalom képviselői szakítani akartak történelmi szimbólumainkkal. Révai József, Rákosi népművelési minisztere 1952-ben Kodály Zoltán 70. születésnapján köszöntését látta a legalkalmasabb pillanatnak arra, hogy úgyszólván felszólítsa őt egy új himnusz komponálására, melynek szövegét terveik szerint Illyés Gyulának kellett volna megírnia. Széll Jenő visszaemlékezése szerint Révai „az obligát pohár bor oldottabb hangulatában” ekként fordult Kodályhoz: „Van még a tanár úrnak egy adóssága velünk szemben.” A bizalmaskodó hangra mintha egy jéghegy válaszolt volna: „Nekem? Magukkal szemben? Micsoda?” – „Írjon nekünk a tanár úr új himnuszt!” Mire Kodály csak annyit mondott: „Minek? Jó a régi.” Ő ekkor már óriási nemzetközi tekintélynek örvendett, számára zeneszerzőként nyilvánvalóan akár kísértést is jelenthetett volna a felkérés, mégis pillanatnyi habozás nélkül volt ereje, tisztessége és bátorsága ellentmondani az eszközökben nem válogató hatalom képviselőjének, s nem átengedni az akkor már több mint egy évszázadot megért történelmi-zenei szimbólumot pillanatnyi politikai érdekeknek. S ha ebben a kérdésben meghátrálásra kényszerült is a hatalom, arra azért évtizedeken keresztül gondosan ügyelt, hogy a Himnuszt közösségi énekként továbbra se énekelhessék; felvétel kizárólag az eredeti Esz-dúrban készülhetett, melyben csak a szoprán éneklé a dallamot.

Sok történelmi hányattatás után a Hymnus státusa 1989. október 23-tól törvényesen is rendeződött, amit a 2011-ben elfogadott Alaptörvényünk is megerősít, hogy „Magyarország himnusa Kölcsey Ferenc Himnusz című költeménye Erkel Ferenc zenéjével”.

Erkel művét annak 1844. évi keletkezése óta többen átdolgozták, sokféle átirat született belőle. Közülük több mint két generáció óta máig a legismertebb Dohnányi Ernő hangszerelése. A történelmi hűség kedvéért azonban tisztázni kell, hogy bár ezt a változatot a XX. század egyik valóban legkiválóbb magyar muzsikusa hangszerelte, a kották (majd a felvételek) összehasonlításából mégis egyértelműen kiviláglik, hogy Dohnányi feldolgozása – különösen a magyaros zenei elemek tekintetében, azok teljes elhagyása mi-

att – az eredeti Erkel-műtől lényegesen különbözik. Ahogy ő megkomponálta a korabeli Nemzeti Színház zenekarára a ma ismertnél jóval puritánabb hangszereléssel, verbunkos stílusjegyekkel, apró nyújtott ritmusokkal, 32-ed felfutásokkal a vonós szőlamokban és a nándorfehérvári diadalt, valamint a pozsonyi diákkort idéző harangszóval a bevezető és a záró ütemekben. Ezen fontos eltérések figyelembevételével az Erkel által írt nemzeti fohász karaktere, ritmusa, tempója megalapozottan vélelmezhetően jóval frissebb, gyorsabb volt a mai gyakorlatból ismertnél, illetve a felvételek révén megszokottnál. Az eredeti mű verbunkos jellege és ebből fakadó tempója idővel azonban nemcsak megkopott, de lassan a feledés homályába is merült. A mindmáig egyetlen kottahű felvételt 2000-ben, a magyar millennium esztendejében készítettük el Esz-dúrban a Ciszterci Szent Alberik Kórus és a MÁV Szimfonikus Zenekar közreműködésével. Ugyanezen a CD-n elsőként, az egyházi gyakorlatban majd egy évszázada jelen lévő – Lukin László tanár úr egykori szótalányával élve: a „közének” számára – B-dúr transzpozícióban is rögzítettük a művet.

Az ezt követő időszak átiratai, olykor tartalmilag is önkényes, gyakorta erősen vitatható színvonalú feldolgozásai, illetve előadásai miatt 2013. március idusán a magyar zenei élet reprezentáns szakmai szervezeteivel állásfoglalást tettünk közvé Magyarországon legfőbb zenei szimbólumának, Erkel Ferenc Kölcsey Ferenc versére írt Hymnusának védelmében. Ebben többek között: „Kérjük mindazon szervezeteket, intézményeket, állami és kormányzati szerveket, magyar külképviseleteket, melyeknek mindenkori feladata, felelőssége az autentikus magyar himnusz megszólaltatása, hogy Erkel fohászát eredeti – a korabeli Nemzeti Színházi apparátusra komponált – formájában, vagy az utóbbi évtizedekben kialakult szokásjogra tekintettel esetleg Dohnányi Ernő újrahangszerelésében tegyék hozzáférhetővé, adják elő és semmiképp ne adjanak teret a Himnusszal kapcsolatos zenei kísérletezéseknek. Annak érdekében, hogy a Himnusz betölthesse »közének« funkcióját, kérjük, hogy olyan alkalmakkor, amikor remélhető, elvárható a közös éneklés, ott B-dúrban szólaljon meg a mű.”

Ezt követően 2013 nyarán a Magyar Olimpiai Bizottság felkérésére készítettünk újabb – ezúttal

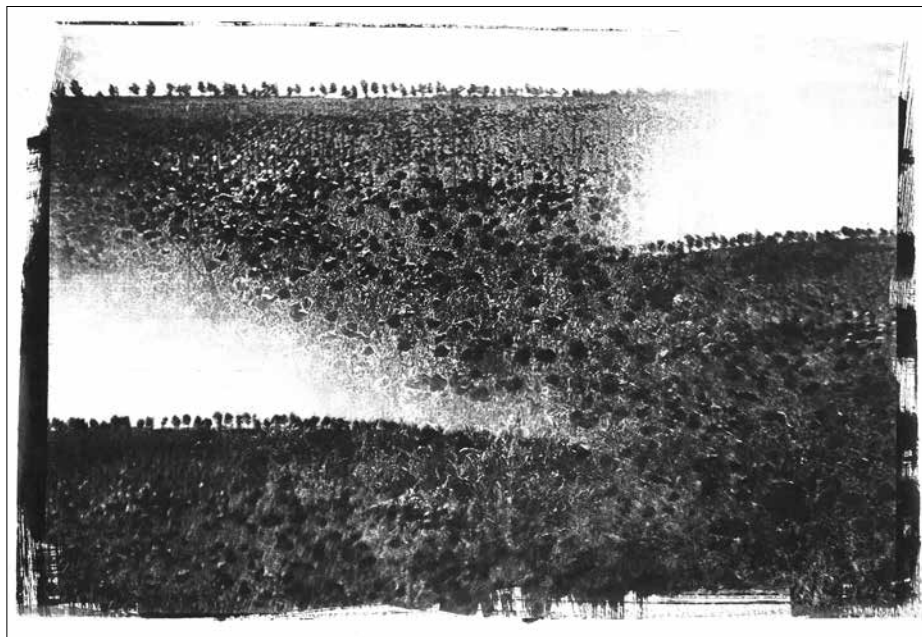
zenekari, énekelhető B-dúr hangnemű – felvétel Erkel eredeti partitúrája alapján a MÁV Szimfonikusokkal a NOB számára, sportolóink hazai és nemzetközi versenyeken történő méltó, ugyanakkor autentikus zenei delegálására.

S végül – bár kifejezetten nem a Hymnus keletkezési körülményeihez kapcsolódik, ám a keletkezés évének egyezősége, valamint mondanivalójának máig is érvényes aktualitása miatt – még egyszer visszakanyarodnék az 1844. évhez. Akkoriban a korszak nemzeti törekvéseinek művészeti, később politikai központja volt a Nemzeti Kör. Ennek szállásavatóján, október 13-án hangzott el Erkel Ferenc Garay János versére írott Köri kördal című négyszólamú kompozíciója a Nemzeti Színház férfikarának előadásában. Szövegének legfontosabb üzenete az ősi magyar átok, a széthúzás megszüntetése, az összefogás szükségessége. Úgy hiszem, e mű is máig ható jelentőséggel, aktualitással bír.

A Hymnus születése 175. évfordulójának tiszteletére 2019. június 15-én a Nemzeti Múzeum Dísztermében az Erkel által alapított Filharmóniai Társaság jelenkori zenekarával, mintegy 120 tagú előadói apparátus közreműködésével, adtunk emlékhangversenyt, amelynek védnöke Áder János, Magyarország köztársasági elnöke volt. Az ünnepi hétvégét követően keresett meg dr. Bencze Izabella jogász asszony azzal az elhatározással, hogy civil kezdeményezést kíván

indítani Erkel eredeti művének visszaállításáért, az Alaptörvényben rögzítettek szellemében. Ennek folyamataként számos cikk és interjú után értesítést kaptunk, hogy az Emberi Erőforrások minisztere támogatásra méltónak találta a Budapesti Filharmóniai Társasággal közös – már lezajlott és megvalósítandó – rendezvényeinket a *HYMNUS* 175 éves évfordulójának megünneplésére. December 1-jén korábbi terveink szerint a Pesti Vigadóban hivatásos együttesekkel – a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarával és a Magyar Állami Operaház Kórusával – rögzítettük Erkel eredeti Hymnusát az 1844-es partitúrája alapján, „közének számára”, vagyis mindenki által énekelhető módon. Az Emberi Erőforrások Minisztériumába – szakmai beszámoló levél kíséretében – eljuttattuk a kép- és hangfelvételt, amely így először 2020. január 22-én hangzott el hivatalosan a Kultúráért Felelős Államtitkárság magyar kultúra napi ünnepségén az Uránia Filmszínházban. (Megtekinthető a következő linken: https://www.youtube.com/watch?v=lypr_XM9q28&feature=youtu.be)

* *Erkel Ferenc szépunokájának, Somogyváry Ákos karnagy úrnak a Honismeret 2019/3. számában megjelent 175 éves a megzenésített Himnusz című tanulmányának kibővített változata – A címet a szerkesztőség adta.*

Novák Mihály: Kényszerszerződés